

XORIJIY TILNI O'QITISHDA KOMMUNIKATIV METODNING O'RNI

Muminova Mavjuda Muxtorovna

A. Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy tilni o'qitishda kommunikativ metodning o'rni va til o'qitishdagi yozish, o'qish, gapirish va eshitish ko'nikmalarini o'stirishda asos bo'lib xizmat qilishi, samaradorligini aniqlashga va aynan yozma nutqqa o'rgatish metodikasini ishlab chiqishga oid ko'rsatmalar berish tahlil qilingan. Shuningdek, kommunikativ metodning asl mohiyati til yordamida muloqot qilishga o'rgatish hamda muloqot orqali xorijiy tilni o'rgatishdan iborat ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kommunikativ tushunchasi, kompetentlik, kommunikativ metod tamoyillari, nutqiy faoliyat, kommunikativ va onglilik tamoyilining bir-biriga chambarchas bog'liqligi, yozma nutqiy kompetensiyani shakllantirish.

РОЛЬ КОММУНИКАТИВНОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Муминова Мавжуда Мухторовна

Докторант Национального исследовательского института им. А. Авлони

Аннотация: В данной статье рассматривается роль коммуникативного метода в обучении иностранному языку и то, что он служит основой для развития навыков письма, чтения, говорения и аудирования при обучении языку, для определения эффективности и конкретности обучения. Проанализирована письменная речь с указанием указаний по разработке методики. Также было показано, что основной сутью коммуникативного метода является обучение общению с помощью языка и обучение иностранному языку посредством общения.

Ключевые слова: Коммуникативная концепция, компетентность, принципы коммуникативного метода, речевая деятельность, взаимозависимость принципов коммуникативного и сознательного, формирование письменной речевой компетенции.

THE ROLE OF THE COMMUNICATIVE METHOD IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Muminova Mavjuda Mukhtorovna

Doctoral student at the National Research Institute. A. Avloni

Annotation: In this article, the role of the communicative method in teaching a foreign language and the fact that it serves as a basis for the development of writing, reading, speaking and listening skills in language teaching, to determine the effectiveness and specifically to teach written speech giving instructions for the development of the methodology was analyzed. In addition, it was shown that the main essence of the communicative method is teaching to communicate with the help of language and teaching a foreign language through communication.

Key words: Communicative concept, competence, principles of communicative method, speech activity, interdependence of communicative and consciousness principles, formation of written speech competence.

Mamlakatimizda qabul qilingan Davlat ta'lim standartida har bir fanni o'qitishni turli ta'lim bosqichlariga muvofiq olib borish, shu fanni o'qitishdan ko'zlangan maqsad va vazifalar aniq belgilab qo'yilgan. Hozirgi paytda chet tillarni o'qitishni zamon talabiga ko'ra tashkil etish metodik izlanishlarni taqozo etmoqda. Bu chet tillarni o'qitishning zamonaviy hamda nutqiy muloqotga yo'naltirilgan metodlarining yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Ularning mohiyatini yaxshiroq tushunish uchun bu metodlarni chet tilni o'qitishda va jamiyatning ijtimoiy faoliyatida tutgan o'rni, roli, zamon talabiga javob bera olish darajasi va chet til o'qitilayotgan o'quv maskani oldiga qo'yilgan maqsadni amalga oshirishiga qay darajada yordam bera olishi nuqtai nazaridan tahlil qilish talab etiladi.

Kommunikativ metod hozirgi kunda zamonaviy metod sifatida talqin qilinmoqda. Kommunikativ metod Angliya, Fransiya va Germaniyada keng qo'llanilmoqda. Chet tilni o'qitishga nisbatan bunday,

ya'ni kommunikativ yondashuv birinchi bor o'tgan asrning 70-yillarida ilk bor qo'llanila boshlagan edi va shundan buyon o'tgan davr ichida jahondagi etakchi metodlardan biri sifatida chet til o'qitish fakultetlarida va umumiyo'rta ta'lim maktablarida keng qo'llanilmoqda.

Kommunikativ metod ijtimoiy faoliyatda nafaqat axborot almashuviga, balki muloqot jarayonida ta'lim va tarbiyani amalga oshirishga, shaxsning intellektual rivojlanishiga, unda bilim olishga, o'qib o'rganishga nisbatan motivasiyani o'stirishga ham yaqindan yordam beradi.

O'quvchilarda ingliz tilidagi yozma nutq ko'nikma va malakalarini shakllantirish va o'stirishni muloqotga yo'naltirishasosida tashkil qilishdan avval kommunikativ metodning chet tilni o'qitish metodikasiga oid ishlarda qanday talqin qilinishini va bu haqda olimlarning turli fikrlarini o'rganish, tahlil qilish zarur. Bu kommunikativ metodning mohiyatini, uning chet tildagi yozma nutq ko'nikmalarini o'stirishda asos bo'lib xizmat qilishini, samaradorligini aniqlashga va yozma nutqqa o'rgatish metodikasini ishlab chiqishga oid ko'rsatma, maslahatlar berish hamda nutqiy muloqotga yo'naltirilgan mashqlar guruhini ishlab chiqishga yordam beradi.

Ma'lumki, kommunikativ metod chet tildagi og'zaki nutqiy faoliyat bilan bog'liq barcha jihatlarni qamrab olgan. Og'zaki nutqni o'stirishdan ko'zlangan maqsad, nutqiy materialni tanlash bilan bog'liq masalalar, nutqni o'stirish usullarini tanlash, talabalarning chet tildagi bilim, ko'nikma va malakalarining shakllanganlik darajasi, ularning bir- birlariga munosabati shular jumlasidandir.

Ilmiy metodik adabiyotlarda kommunikativ metodga oid tilshunos, psixolog va metodist olimlarning (J.J.Jalolov, G.Maxkamova, A.A.Leontiev, E.I.Passov, G.M.Rogova, I.L.Bim, I.A.Zimnyaya, N.M.Jinkin, M.Dakovskaya) ishlari tahlil qilinganda turli fikr va qarashlarni kuzatish mumkin.

M. Dakovskayaning ta'kidlashicha, kommunikativ metodning asl mohiyati til yordamida muloqot qilishga o'rgatish hamda muloqot orqali chet tilni o'rgatishdan iborat. Mutaxassis kommunikativ metodning "kuchli" va "kuchsiz" tomonlarini farqlaydi. "Kuchsiz" qo'llanish chet tilni talabalarga nutqda qo'llash uchun o'rgatiladi, "kuchli" qo'llanishda esa muloqot qilish orqali chet til o'rgatiladi.

Chet tillarni o'qitish metodikasi sohasidagi tanikdi olimlardan biri E.I.Passov kommunikativ metodning beshta tamoyilini farqlaydi:

1. Kommunikativlik.
2. Nutq sistemasiga suyanish
3. Situativlik
4. Yangi axborot berish
5. Yaxlitlik, bir butunlik tamoyillaridir

E.I.Passov fikricha, kommunikativlik tamoyili nutqiy material, ya'ni nutqiy muloqotga mos bo'lgan so'z va iboralarni tanlash, talabalarda nutq materiali, uning mazmuni nutqiy jarayonni amalga oshirishga nisbatan yuksak motivasiyanishakllantirishni, shuningdek, tanlab olingan mashqlarning nutqiy xarakterga ega bo'lishini taqozo etadi.

Nutq sistemasiga asoslanganlik yoki nutqqa yo'naltirilganlik tamoyili xorijiy til tizimidagi barcha nutqiy namunalarni muloqot mavzuiga mos holda qo'llashni, ona tilini hisobga olishni va bilimlarni til sistemasini o'rganishdan ko'ra ko'proq nutq sistemasini o'rganishga yo'naltirishni nazarda tutadi.

Xorijiy tilni o'qitishdagi situativlik tamoyili esa nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan har qanday nutqiy harakat muloqot mavzusi bilan bog'liq nutqiy vaziyatlarda mashq qilinishi lozimligini ko'rsatadi.

Yangi axborot olishni nazarda tutuvchi to'rtinchi tamoyil esa o'quv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan nutqiy vaziyatga yaqinlashtirish, ya'ni talaba uchun noma'lum bo'lgan axborotni bilib olishga nisbatan motivasiya (istak-xohish)ni shakllantirishni taqozo etadi.

A.A.Leontiev kommunikativlik va onglilik tamoyili bir-birini inkor etmasligi aksincha bir-biriga bog'liq hodisa ekanligini ta'kidlaydi.

Keyt Morrou ham kommunikativ metodning beshta asosiy tamoyilini farkdaydi:

1. Talaba kanday nutqiy faoliyatni bajarayotganligini tushunish va uni amalga oshira olishi;
2. Nutqiy jarayoning yaxlit butunligi;
3. Nutqiy jarayonni o'rganish til hodisalarini o'rganish kabi muhim ekanligi;
4. O'qib-o'rganish nutqiy faoliyat orkali amalga oshishi;
5. Xatolarni hardoim ham inobatga olmaslik.

Ushbu tamoyillarni tahlil qilish talabalarni chet tilda yozma fikr bildirishiga va o'qitishni

kommunikativlik asosda tashkil qilishga yordam beradi. Darhaqiqat, talaba o'zi o'rganayotgan chet til hodisalarini nima uchun o'rganayotganligining sababini, ularni yozma fikr bildirish jarayonida kanda ko'llashni tushunishi, bilishi, zarur. Ushbu nutqiy faoliyatni yozma ravishda amalga oshirish zarurligini va u bundan manfaatdor ekanligini his qilishi zarur. Shuni ta'kidlash lozimki, til mashklariga ko'yilgan topshiriqni kisman o'zgartirish orkali mashklar strukturasi saklagan holda ularni nutkiy mashklarga aylantirish mumkin. Shuningdek, o'kuv jarayonini rolli o'yinlar yordamida sof nutkiy vaziyatlarga yakinlashtirish mumkin. Bu esa mazkur jarayonni kommunikativ asosga qurish demakdir.

Hozirda mutaxassislardan chet tilni shunchaki o'rganib kolmasdan uni nutqiy faoliyatning barcha turlarida erkin ko'llay olishni ta'minlovchi kommunikativ kompetensiyaga ham ega bo'lishi talab etilmoqda. Ta'limda kompetentiv yondashuvning keng ko'llanilayotgani ushbu yondashuv bilan bog'lik "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini izohlash kerakligini ko'rsatmoqda.

"Kompetensiya" tushunchasi keng kamrovli bo'lib, u lotin tilidagi "competentia" so'zidan olingan va shaxsning bilim doirasi, tajribasi, biror masala yuzasidan hukm chikara olish darajasidagi bilim va vakolatga egaligi, ma'lum bir sohaning bilimdoni kabi ma'nolarni o'z ichiga olgan. Yuridik nuqtai nazardan olib qaralganda kompetensiya- qonun yo'li bilan bir shaxsga berilgan vakolatlar. Bu vakolatlar shu shaxsning ma'lum bir sohaga oid bilimi va tajribasidan kelib chiqib berilishi yurisprudensiyaga oid ensiklopedik lug'atda ham keltirilgan.

Taniqli psixolingvist olim I.A.Zimnyayaning ta'kidlashicha, "kompetensiya" tushunchasi ilk bor tilshunos olim N.Xomskiy tomonidan qo'llanilgan bo'lib, u so'zlovchi va tinglovchining bilimi bilan bog'liq kompetensiyani hamda tilni ma'lum bir nutqiy vaziyatlarda qo'llash o'rtasidagi farqing zarurligi haqida fikr yuritadi.

Sosiolingvist D.Xayumes N.Xomskiyning "ideal so'zlovchi va tinglovchi" xususidagi fikrini tanqid qilib, muloqotning lingvistik shaklini anikdashda nutqiy vaziyatning roli muhim ekanligi, chunki nutqiy muloqot jarayonida so'zlovchining kimga, nima maqsadda, qachon, qaerda, qanday qilib so'zlashi ko'p jihatdan muloqot kechayotgan nutqiy vaziyatga bog'liqligini alohida ta'kidlaydi. "Kompetensiya" ma'lum soha bo'yicha yaxshi tayyorgarlikni, shu sohaga oid bilimlarga ega bo'lish, omilkorlik va layoqatlilikni o'z ichiga oladi. Ilmiy adabiyotlarda bu haqida turli fikrlar mavjud. N.V.Samarina "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalari garchand bir o'zakdan hosil bo'lsa-da ular o'xshash ma'no anglatmasligini ta'kidlaydi.

Metodik adabiyotlarda "kompetensiya" bilan bog'liq ko'plab atamalarni uchratish mumkin: lingvistik kompetensiya, diskursiv kompetensiya, pragmatik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, strategik kompetensiya, ijtimoiy-madaniy kompetensiya va hakoza kabilar. T.V. Xilichenko, bular qatoriga "professional" kompetensiyani ham qo'shishni taklif qiladi.

Ma'lumki, lingvistik kompetensiya leksik birliklar va grammatik qoidalardan foydalanish layoqatini hisobga olsa, diskursiv kompetensiya yozma matn xosil qilish va uni interpretasiya qilish layoqatini o'z ichiga oladi.

Pragmatik kompetensiya nutqiy muloqotni qo'yilgan yoki ko'zlangan maqsadga mos tashkil qilish va kerakli axborotni olish yoki berishda til vositalaridan to'g'ri foydalanish layoqatini bildirsa, strategik kompetensiya muloqot jarayonida kelib chiqadigan qiyinchiliklarda nutqiy vaziyatga tegishli o'zgartirishlar kiritish orqali mushkul vaziyatdan chiqish layoqatini ifodalaydi. Bunday holatda nutqiy faoliyat ishtirokchisidan so'z ma'nosini kontekstdan anglab olish va noto'g'ri ishlatilgan til vositalarini fahmlab, to'g'ri variantni aniqlay olish ko'nikmalariga, shuningdek, zarur bo'lganda yozma (yoki og'zaki) kontekstni istak-xohish va ma'no-mazmuniga ko'ra o'zgartira olish malakalariga ham ega bo'lishi talab etiladi.

Yuqoridagilarning barchasi kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari hisoblanadi. Shuning uchun ham talabalarda ingliz tilidagi yozma kompetensiyani shakllantirishda kommunikativ kompetensiyaning qayd etilgan komponentlarini ham hisobga olgan holda yozma nutqiy kompetensiyasini shakllantirish maqsadga muvofiq, chunki ular o'rtasidagi bog'likdik nofilologik fakulitet talabalarining o'rganilayotgan chet tildagi kasbiy kompetensiyasini shakllantirishga ham ijobiy ta'sir etadi.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda tilshunos olimlardan N.Uiddovson, K.Jonson, K.Morrou, M.Keynal, D.Xayumes, Mak Xallidey, T.Linch, V.Litlvud va boshqalarning xizmatlari katta.

M. Dakovskaya kommunikativ kompetensiya kommunikativ yondashuvning tamoyillaridan biri ekanligini ta'kidlab u o'z navbatida grammatik, sosiolingvistik va strategik kompetensiyalardan tashkil topganligini aytadi.

Ilmiy-metodik adabiyotlarda “kompetensiya” va “kompetentlik” bilan bog’liq turli qarashlarni uchratishimiz mumkin. “Kompetensiyami shaxsning ma’lum bir sohaga oid bilimi, ko’nikma va malakalari, hayotiy tajribasi asosida shakllangan va shu sohaga oid masalalarda hukm chiqara olish layoqati deyish mumkin. Bu layoqat tug’ma emas, balki shaxsning bilim olish jarayonida va hayotiy tajribasi asosida shakllanadi. Kompetentlik deganda “nazariy va empirik bilimlarning umumlashgan holda tushunchalar, tamoyillar shaklida berilishi”, “shaxsning bilimi, malakasi va tajribasidan ijodiy faoliyatda foydalana olish qobiliyati”, “shaxsning integral xususiyatlari”ni tushunadilar. “Kompetentlik”shaxsning ma’lum bir sohadagi kompetensiyasini amaliyotda qo’llay olish layoqati va tajribasidan kelib chiqib, unga berilishi mumkin bo’lgan vakolatdir. Bunday vakolatga ega bo’lish biror masalani echish jarayonida kelib chiqadigan muammoni hal qilishda namoyon bo’ladi. Demak, kompetensiyani amaliyotda qo’llanishi bilan bog’liq tushuncha deyish mumkin.

Xulosa o’rnida aytish joizki, kommunikativ metod hozirgi kunda zamonaviy metod sifatida talqin qilinmoqda va tilning asosiy funksiyasi nutqiy muloqot vositasi bo’lib, shuning uchun ham chet tilni o’qitishdan ko’zlangan asosiy maqsad nutqiy muloqot kompetensiyasini ya’ni “kommunikativ kompetensiya”ni shakllantirishdir. O’quvchilarda ingliz tilidagi yozma nutq ko’nikma va malakalarini shakllantirish va o’stirishni muloqotga yo’naltirishasosida tashkil qilishdan avval kommunikativ metodning chet tilni o’qitish metodikasiga oid ishlarda qanday talqin qilinishini va bu haqda olimlarning turli fikrlarini o’rganish, tahlil qilish zarur..

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бурова З.И. Учебник английского языка для гуманитарных вузов. - М., 1980. - С. 3.
2. Дубова М.В. Компетентность и компетенция как педагогические категории: определение, структура, классификация // Гуманитарные науки и образование, -М., 2011. - № 2 (6) - С.17-22.
3. Елухина Н.В. Дискурсивная компетенция и ее роль в овладении иноязычным профессиональным общением. Профессиональная коммуникация как цель обучения иностранному языку в неязыковом вузе: Сб.науч. тр. - Вып. 454. - М.: Изд. Московского Лингвистического университета, 2000.-С. 60-65.
4. Жалолова И.М., Юлдашева Д.Я. Письменная фиксация и ее роль в процессе обучения аудированию. Олий ўқув юртларида тил ва адабиёт фанларини ўқитишнинг назарий ва амалий жиҳатлари (XVII сон) -Т.: ТДЮИ. 2009. -Б. 111.
5. Жалолов Ж.Ж., Махкамова Г.Т., Алимов Ш.С. English language teaching methodology. -Т.: Фан ва технология, 2009. - 334 б.
6. Ирисқулов М.Т., Чет тилларнинг ўқитишда CEFR ўрни Узлуксиз таълим журнали. - Т. 2016. -№ 1. -Б. 77-83.
7. Кларин М.В. Педагогические технологии в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. Повое в жизни, наука, техника. Сер. «Педагогика и психология» № 6. - М.: Знания, 1989. - Б. 16-21.
8. Кудряшова, О.В. Компоненты коммуникативной компетенции при обучении письменной речи // Вестник ЮУрГУ, 2007. - № 15. - С. 66-70.
9. Махкамова Г.Т. Идея прогрессивизма в обучении языку специальности // Бўлажак чет тил ўқитувчисини йўналтириш технологияси: Илмий-амалий конференция материаллари. - Т. 2009. - С.145-150.
10. Мирзаева И.Р. Когда же развивать навыки письменной речи? Олий ўқув юртларида тил ва адабиёт фанларини ўқитишнинг назарий ва амалий жиҳатлари (XVII сон) -Т.: ТДЮИ. 2009. - Б. 3.
11. Мирхабибова М.С., Кукуречко А. Использование технологии РКМЧП для обучающего письма. Олий ўқув юртларида тил ва адабиёт фанларини ўқитишнинг назарий ва амалий жиҳатлари (XVII сон) -Т.: ТДЮИ. 2009. - 224 б.
12. Назарова Б.М., Аҳмедова М.М. Некоторые аспекты интерактивного обучения письменному выражению мыслей, основанного на использовании Интернет-ресурсов. Олий ўқув юртларида тил ва адабиёт фанларини ўқитишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. - Т.:ТДЮИ 2009.- 33 б.
13. Нурғалиева З.Ш. Обучение студентов неязыкового ВУЗа письменной речи на иностранном языке. Чет тилларни ўқитиш ва ўргатиш муаммолари Республика илмий-амалий анжумани. - Т. 2006. - 251 б.
14. Раджабова Р.В. Методические основы обучения английскому языку в неязыковых вузах. Олий ўқув юртларида тил ва адабиёт фанларини ўқитишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. -Т.: ТДЮИ 2009. -161б.
15. Хамрақулова Ш.А. Развитие навыков письменной речи студентов иноязычных групп // Чет тилларни ўқитиш ва ўргатиш муаммолари Республика илмий-амалий анжумани - Т. 2006. - 368 б.